International Conference on
Linguistics, Literature And Translation

International Conference on Linguistics, Literature And Translation - double-blind peer-reviewed, monthly, open-access procedding published to get ecxellence on Research and Development. It publishes high-quality articles across the breadth of linguistics, literature and translation research. With its uniquely broad coverage, all articles are free to access across the globe, allowing authors to share their research and maximise its impact. The boletin on Linguistics, Literature And Translation is led by expert international editorial board members who take an objective approach to peer review, ensuring each research paper is reviewed and evaluated on its own scholarly merits and research integrity. Joining your work in the International Conference of Linguistics, Literature, and Translation means you will receive prompt and reliable publishing and a global platform for your research to reach its full potential.

ODIL YOQUBOV TARIXIY ROMANLARIDA IFODAVIY-TASVIRIY VOSITALAR VA PRAGMATIK MAZMUN

Turdiyeva Gulxayo Boysariyevna

ToshDO‘TAU o‘zbek tili va adabiyoti yo‘nalishi 2-bosqich magistranti

Annotatsiya

Mazkur maqolada o‘zbek adabiyotining yirik namoyandasi Odil Yoqubovning “Ko‘hna dunyo” va “Ulug‘bek xazinasi” tarixiy romanlari asosida ifodaviy-tasviriy vositalar hamda ularning pragmatik mazmuni tahlil qilinadi. Yozuvchining badiiy nutqida qo‘llanilgan metafora, epitet, fonetik tasvir, sintaktik qurilmalar va kontrast vositalari orqali tarixiy voqelikning emotsional-ta’siriy mohiyati ochib beriladi.

Kalit so‘zlar: lingvopoetika, pragmatika, tarixiy roman, metafora, epitet, kontrast, sintaktik vosita, pragmatik mazmun

Kirish

So‘nggi yillarda jahon tilshunosligida pragmalingvistik, sotsiolingvistik hamda lingvokulturologik kabi antropotsentrik yo‘nalishlarning jadal rivojlanishi o‘zbek tilshunosligida ham psixolingvistika, lingvomadaniyatshunoslik va lingvoma’naviyatshunoslik kabi zamonaviy sohalarning qaror topishiga zamin yaratdi. Hozirgi kunda lisoniy va nolisoniy hodisalar mutanosibligi, diskurs va nutqiy akt, adresant va adresat munosabati, shuningdek, kommunikativ niyat hamda nutqiy vaziyat kabi tushunchalar tilshunoslikning ustuvor tadqiqot ob’ektiga aylanmoqda. Tilning pragmatik tabiatiga xos bo‘lgan ushbu masalalar ilmiy jamoatchilik tomonidan turli jihatdan tahlil etib kelinmoqda. Xususan, rus tilshunosligida N.Arutyunova, Ye.Paducheva hamda V.Nayer kabi olimlarning tadqiqotlarida pragmatikaning nazariy asoslari, terminologik tizimi va o‘rganish manbalari atroflicha yoritilgan[1].Pragmalingvistik tadqiqotlarda so‘zlovchi va tinglovchi o‘rtasidagi interaktiv munosabat markaziy o‘rin tutadi. Binobarin, Sh. Safarov ta’kidlaganidek: “Pragmatika tinglovchini uzatilayotgan axborotni xuddi so‘zlovchi istaganidek qabul qilishga undash maqsadi uchun mos keladigan lisoniy birliklarning kommunikatsiyada qo‘llanishini tavsiflaydi. Bu pragmatika lisoniy vositalarning shaxslararo muloqotdagi rolini aniqlash bilan shug’ullanadi”. Badiiy adabiyot tilini ilmiy o‘rganish jarayonida lingvopoetik va pragmatik yondashuvlar muhim metodologik asos bo‘lib xizmat qiladi. Ayniqsa

tarixiy roman janrida til vositalari orqali nafaqat voqealar tizimi, balki davr ruhi, ijtimoiy muhit, tarixiy shaxslar xarakteri hamda muallifning subyektiv munosabati ifodalanadi. Shu jihatdan o‘zbek adabiyotining yirik vakillaridan biri bo‘lgan Odil Yoqubov ijodi alohida ilmiy qiziqish uyg‘otadi.Yozuvchining “Ko‘hna dunyo” va “Ulug‘bek xazinasi” romanlari tarixiy voqelikni badiiy qayta yaratish bilan birga, unda insoniy kechinmalar, ijtimoiy ziddiyatlar va ma’naviy muammolarni chuqur aks ettiradi. Bu jarayonda ifodaviy-tasviriy vositalar — metafora, epitet, o‘xshatish, fonetik tasvir, sintaktik qurilmalar, kontrast va takrorlar muhim stilistik vosita sifatida namoyon bo‘ladi. Ushbu vositalar matnning nafaqat estetik qiymatini oshiradi, balki uning pragmatik yo‘nalishini, ya’ni o‘quvchiga ko‘rsatadigan ta’sir kuchini ham belgilaydi.

Pragmalingvistik nuqtayi nazardan qaralganda, badiiy matn — bu muallif va o‘quvchi o‘rtasidagi murakkab kommunikativ jarayon bo‘lib, unda til birliklari ma’lum maqsad asosida tanlanadi va qo‘llanadi. Odil Yoqubov romanlarida ifodaviy vositalarning tanlanishi tasodifiy emas, balki muallifning estetik niyati, ideologik pozitsiyasi va o‘quvchiga ta’sir ko‘rsatish strategiyasi bilan chambarchas bog‘liqdir.

Muhokama va natijalar

Odil Yoqubovning tarixiy romanlarida pragmatik mazmun nafaqat so‘z o‘yinlarida, balki muallif tanlagan lisoniy vositalarning o‘quvchi ruhiyatiga ko‘rsatadigan estetik va psixologik ta’sirida ham yorqin namoyon bo‘ladi. Adib asarlarida qo‘llangan ifodaviy-tasviriy vositalar shunchaki tarixiy manzarani chizishga emas, balki qahramonlarning ichki dunyosini ochish va kitobxonda muayyan emotsional munosabatni shakllantirishga — ya’ni aniq pragmatik maqsadga yo‘naltirilgan.

Xususan, adib mahorati quyidagi sathlarda o‘z aksini topadi:

1. Fonetik va tasviriy vositalar

“Ulug‘bek xazinasi” romanida:

“Dorussaltana ko‘chalarini larzaga solgan nog‘oralarning gumburi va karnay sadolari” tasvirida tovushlar orqali shohona dabdaba va uning ortidagi saroy fitnalari o‘rtasidagi kontrast (ziddiyat) yuzaga keltiriladi. Bu yerda pragmatik vazifa — tashqi shovqin orqali qahramonning ichki tahlikasini ko‘rsatishdir.

“Ko‘hna dunyo” romanida esa:

“Qilichlarning sharaq-shurug‘i”, “Vahshiy qiyqiriq” kabi jumlalar jang sahnasining eshitiladigan (audial) manzarasini yaratadi. Bu o‘quvchida voqea markazida turgandek tasavvur uyg‘otib, kuchli emotsional bosim yaratishga xizmat qiladi. Bu o‘quvchida kuchli emotsional ta’sir uyg‘otadi.

2. Kontrast vositasi

Yozuvchi kontrast orqali ijtimoiy va ruhiy ziddiyatlarni ochib beradi. Masalan, dabdabali marosim bilan Qalandarning fojiaviy holati qarama-qarshi qo‘yiladi. Bu orqali jamiyatdagi adolatsizlik va insoniy kechinmalarga befarqlik ochiqlanadi.

3. Metafora va epitetlar

“Bu ko‘rgiliklardan yuragi laxcha cho‘g‘ bo‘lgan Qalandar, o‘rnidan turib ketdi, telbalarcha atrofiga tikilib, yana o‘tirdi”[4].Yuragi laxcha cho‘g‘ bo‘lgan” metaforasi qahramonning intensiv psixoemotsional holatini, ichki iztirob va ruhiy zo‘riqishini lingvopoetik jihatdan ekspressiv tarzda ifodalovchi vosita sifatida namoyon bo‘ladi. Mazkur metaforik birlik orqali muallif qahramon kechinmalarining chuqurligi va dramatizmini kuchaytiradi. emotsional bo‘yoqda ifodalaydi. Shuningdek, “Qonga botgan qilich”, “Achchiq kishnab”[5] kabi epitetlar voqea dramatizmini oshiradi. Bu vositalar o‘quvchida hamdardlik hissini uyg‘otadi.

4. Sintaktik vositalar

“Ko‘hna dunyo” romanida:

“Bos!”, “Ur!”, “Sur!” kabi buyruq-gaplar nutqning keskinligini oshiradi.

Bundan tashqari, “Qirg‘in qanchalik tez boshlansa, shunchalik tez tugadi” kabi parallel konstruksiya voqeaning fojiaviy xarakterini ochadi.

5. Psixologik tasvir va pragmatik mazmun

Qahramonlarning ruhiy holati:

“hushini yig‘ib ololmadi”, “karaxt bo‘lib qoldi” kabi ifodalar orqali beriladi.

Bu orqali muallif voqeaga nisbatan o‘z axloqiy munosabatini bildiradi va o‘quvchini fikrlashga undaydi.

Xulosa

Odil Yoqubov tarixiy romanlarida ifodaviy-tasviriy vositalar tizimli ravishda qo‘llanadi. Metafora, epitet, fonetik tasvir, kontrast va sintaktik qurilmalar orqali yozuvchi nafaqat tarixiy voqelikni tasvirlaydi, balki kuchli pragmatik mazmun hosil qiladi. Bu esa asarlarning emotsional va ta’sirchanligini oshiradi.Umuman olganda, Odil Yoqubov romanlarida ifodaviy-tasviriy vositalarning qo‘llanilishi lingvopoetik jihatdan mukammal tizimni tashkil etadi va ular orqali yuzaga keladigan pragmatik mazmun asarlarning badiiy ta’sirchanligini sezilarli darajada kuchaytiradi. Bu esa yozuvchi ijodining nafaqat adabiy, balki lingvistik jihatdan ham yuqori qiymatga ega ekanligini tasdiqlaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Арутюнова Н.Д., Падучева Е.В. Истоки, проблемы и категории прагматики // Новое в зарубежной лингвистике. Вып. 16. Лингвистическая прагматика. – М.: Прогресс, 1985; Наер В.Л. Стилистика в терминах теории вербальной коммуникации: (стилистические аспекты вербальной коммуникации). – М.: МПГУ, 2008.
2. Sh. Safarov. Pragmalingvistika. – Toshkent: Fan, 2008.
3. B. Yo‘ldoshev. Badiiy matn lingvopoetikasi. – Toshkent: Fan, 2010.
4. Odil Yoqubov. Ulug‘bek xazinasi. – Toshkent: G‘afur G‘ulom nomidagi nashriyot, 2018.
5. Odil Yoqubov. Ko‘hna dunyo. – Toshkent: Sharq nashriyoti, 2019.